

УДК 159.9(092)

DOI: 10.15421/103101

Фролова Н. В.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORSID ID: 0000-0001-7466-9071

natlick7@gmail.com

Грисенко Н. В.,

кандидат психологічних наук,

завідувач кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORSID ID: 0000-0003-2896-0110

nataly.grisenko@gmail.com

Четверик-Бурчак А. Г.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри педагогічної та вікової психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORSID ID: 0000-0002-6589-416X

yaneznau66@ukr.net

Світлої пам'яті нашого Вчителя

**ПСИХОЛОГІЯ, ЩО НАДИХАЄ: ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПРОФЕСОРА НОСЕНКО ЕЛЕОНОРИ ЛЬВІВНИ
(1935-2025)**

**INSPIRING PSYCHOLOGY: DEDICATED TO PROFESSOR ELEONORA
NOSENKO'S THE 90TH ANNIVERSARY
(1935-2025)**

Анотація. У статті, присвяченій 90-річчю засновника дніпровської психологічної школи, української психологині, члена-кореспондента НАПН України, доктора психологічних наук, професора Носенко Елеонори Львівни (1935-2025), представлено аналіз її наукової спадщини, зокрема, внеску у вітчизняну психологічну науку шляхом як видання наукових праць, так і підготовки плеяди науковців. Визначено, що в її роботах раннього періоду

працях розкрито зміст ефективної взаємодії психології, як самостійної науки, із філологією та лінгвістикою. З'ясовано, що найвагомий внесок Е.Л. Носенко зробила у розробку фундаментальних проблем загальної психології, а саме є засновником наукової школи з досліджень психології особистості за напрямками: методології та діагностики стану емоційного стресу за характеристиками усного мовлення; комп'ютерного прогнозування емоційної стійкості людини; психолінгвістичного підходу до розпізнання прихованих мисленнєвих образів; критеріїв оцінювання рівня сформованості когнітивного, емоційного та позитивного інтелекту; моделі упорядкування психологічних ознак культури; принципів розробки навчальних матеріалів для дистанційних курсів. Проаналізовано започаткований нею підхід до проведення досліджень у напрямку позитивної психології, який продовжують розвивати її учні та послідовники. Висвітлено основні риси Е.Л. Носенко як особистості, керівника, вчителя та зазначено її роль у формуванні наукової психологічної спільноти міста Дніпра. Звернено увагу на її педагогічний талант, вимогливість і водночас доброзичливість до колег та учнів, на здатність поєднувати високу наукову культуру з гуманістичним баченням людини. У статті наголошується, що під керівництвом професора Е. Л. Носенко сформувалася потужна наукова школа, представники якої зробили вагомий внесок у розвиток української психології. Її учні досліджують питання емоційного інтелекту, життєстійкості, психологічного благополуччя, педагогічної комунікації та культури особистості, продовжуючи гуманістичну традицію своєї наставниці. Узагальнено, що наукова та педагогічна діяльність Е. Л. Носенко сприяла становленню цілого покоління вчених і стала вагомим внеском у розвиток вітчизняної психологічної освіти та науки.

Ключові слова: Е. Л. Носенко; загальна психологія; позитивна психологія; емоційний інтелект; наукова школа міста Дніпра.

Abstract. The article, dedicated to the 90th anniversary of the founder of the Dnipro psychological school, Ukrainian psychologist, corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Psychological Sciences, Professor Eleonora Lvivna Nosenko (1935-2025). The analysis of her scientific legacy has been analyzed, in particular, her contribution to national psychological science through both the publication of scientific works and the training of scientists' pleiad. It has been determined that her early works reveal the essence of the effective interaction of psychology as an independent science with philology and linguistics. It has been established that E. L. Nosenko made her most significant contribution to the development of fundamental problems of general psychology, namely is the founder of a scientific school for research into personality psychology in the following areas: methodology and diagnosis of emotional stress based on characteristics of spoken language; computer prediction of human emotional stability; psycholinguistic approach to recognizing hidden mental images; criteria for assessing the level of development of cognitive, emotional, and positive intelligence; models for organizing cultural psychological characteristics; principles for developing teaching materials for distance learning courses. The approach she initiated to the study of conducting positive psychology researches which her students and followers continue to develop, has been analyzed. The main features of E. L. Nosenko as personality, leader, and teacher have been highlighted and her role in the Dnipro scientific psychological community formation has been noted.

In addition, the article emphasizes Professor Nosenko's pioneering role in integrating humanistic and resource-oriented principles into modern Ukrainian psychology. Her scientific school combined experimental precision with the study of emotional and cognitive mechanisms of personality development, contributing to the emergence of the national research tradition in positive psychology. The long-term influence of her mentorship is reflected in the research of her numerous students and followers, who continue exploring problems of emotional intelligence, resilience, well-being, and the psychology of culture. The paper also outlines her significant impact on

psychological education and academic culture in Ukraine, as she founded the psychology faculty at Oles Honchar Dnipro National University and guided generations of researchers with her methodological rigor, empathy, and devotion to science. The article underlines that the life and academic activity of Eleonora L. Nosenko represent an example of integrity, intellectual depth, and humanism that continues to inspire modern Ukrainian psychologists.

Keywords: E.L. Nosenko; general psychology; positive psychology; emotional intelligence; scientific school of the city of Dnipro.

Ім'я Носенко Елеонори Львівни нерозривно пов'язано та асоціюється не тільки з Дніпровським державним університетом імені Олеся Гончара, в якому вона працювала майже 60 років, а й з науковою психологічною школою міста, що формувалась під її керівництвом понад 30 років. До 90-ї річниці з дня народження цієї видатної людини, талановитого науковця, вимогливого та уважного наукового керівника ми маємо на мету згадати сторінки її життєвого шляху, зазначити особливості та специфіку наукової роботи в межах університету та української психологічної спільноти, професійні зв'язки, які вона ретельно вибудовувала протягом своєї діяльності та надати структуровану інформацію про коло її наукових інтересів та надбань. Тішимося можливістю долі спочатку бути її студентами, потім аспірантами та, з часом, працювати під її керівництвом. Сподіваємося, що інформація про життєвий та науковий шлях цієї видатної людини буде в нагоді для майбутніх фахівців та науковців нашого міста.

Біографічна довідка. Елеонора Львівна Носенко народилась 6 серпня 1935 р. в місті Дніпропетровськ. Вищу освіту здобула на факультеті англійської мови Дніпропетровського (1953-1956) та Горлівського (1956- 1958) педагогічних інститутів іноземних мов. Елеонора Львівна була державним стипендіатом, отримала диплом з відзнакою та у складі першої групи студентів-відмінників

інститутів іноземних мов пройшла стажування у Великобританії. З 1958 по 1963 рр. працювала перекладачем англійської мови на металургійному комбінаті «Азовсталь» у місті Маріуполь, а з 1963 року розпочала роботу у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара. З 1967 по 1970 рр. навчалась в очній аспірантурі Московського інституту іноземних мов ім. Моріса Тореза, де у 1970 р. захистила кандидатську дисертацію. Її опонентом був доктор психологічних та філологічних наук О.О. Леонтьєв, який і порадив зайнятися вивченням психології мови. Вже в 1979 році вона захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук, присвячену проблемі розпізнання стану емоційної напруженості людини за характеристиками мовлення, в Інституті психології АН СРСР [5]. В той час Е.Л. Носенко стала науковим керівником держбюджетних наукових робіт відповідного спрямування та розпочала підготовку аспірантів з напрямку «психологія». У 1988 році отримала погодження на відкриття спеціальності «Педагогіка і психологія» та була у витоків організації у Дніпропетровському університеті, факультету психології. У 1989-2007 рр. була завідувачем кафедри педагогічної психології та англійської мови; з 2007 по 2011 рр. - завідувачем кафедри загальної та педагогічної психології; з 2011-2019 рр. - завідувачем кафедри педагогічної та вікової психології [4].

У 1981 році виїжджала на наукове стажування до США за програмою У. Фулбрайта, брала активну участь у численних міжнародних і європейських наукових конгресах та конференціях з психології. Була членкинею Міжнародної асоціації позитивної психології – IPRA та Європейського співтовариства з психології здоров'я – EHPS. Є автором патенту України на винахід «Спосіб прогнозування емоційної стійкості людини» (№ 91842, 2010 р.). Брала участь у роботі спеціалізованих вчених рад Д 26.001.26 - у Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченко; Д 64.051.08 – у Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна; К 08.051.16 – у Дніпровському національному університеті. З 1992 року була Членом-кореспондентом НАПН України [5].

Автор понад 550 наукових та науково-методичних праць, 11 підручників, два з яких – «Експериментальна психологія» і «Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості», видані з грифом МОН України. Крім того, її підручник «Експериментальна психологія» також нагороджений першою премією НАПН України як найкращий у 2008 році.

Є автором та співавтором 28 монографій, зокрема, таких як «Емоційний стан та мовлення», «Пам'ять й емоційний стан», «Трансформація ціннісних орієнтацій молоді на сучасному етапі розвитку суспільства», «Емоційний інтелект: концептуалізація проблеми, основні функції», «Психологічні ознаки культури та напрямки їх змін в умовах соціально-економічних перетворень у країні», «Теоретично-психологічні основи комп'ютерної діагностики емоційної стійкості людини», «Провідні особистісні характеристики обдарованих юнаків» та інші.

Елеонорою Львівною Носенко підготовлено 28 кандидатів та 1 доктор наук. Вона є засновником наукової школи з досліджень психології особистості за напрямками: методології та діагностики стану емоційного стресу за характеристиками усного мовлення; комп'ютерного прогнозування емоційної стійкості людини; психолінгвістичного підходу до розпізнання прихованих мисленнєвих образів; критеріїв оцінювання рівня сформованості когнітивного, емоційного та позитивного інтелекту; моделі упорядкування психологічних ознак культури; принципів розробки навчальних матеріалів для дистанційних курсів.

Значні наукові здобутки та сумлінна праця Е.Л. Носенко здобули відповідну оцінку державної та наукової спільноти України – вона отримала почесні звання «Отличник высшей школы СССР» (1987) та Заслужений працівник народної освіти України (1993). Елеонора Львівна є також кавалером ордену княгині Ольги III ступеня (2003) та нагороджена медалями НАПН України К.Д. Ушинського (2010) і Григорія Сковороди (2015) за успіхи у науковій та педагогічній діяльності. У 2011 році їй було надано почесне звання -

Заслужений професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара [5].

Працювала в університеті до липня 2022 року.

Пішла з життя в колі родини 6 червня 2025 року.

Наукова діяльність. Наукова діяльність професора Е. Л. Носенко посідає важливе місце у розвитку сучасної психології особистості в Україні та далеко поза її межами. Її постать вирізнялася активною науковою позицією, принциповістю у відстоюванні академічних стандартів і глибокою відповідальністю перед спільнотою науковців. Елеонора Львівна належала до тих дослідників, які формували не лише зміст, а й культуру наукового мислення в українській психології, вбачаючи у ній насамперед шлях пізнання людини, її внутрішнього світу, можливостей і меж розвитку. Професорка послідовно виступала за інтеграцію української психологічної науки у світовий контекст, поєднуючи глибоку гуманістичну традицію вітчизняної психології з найновішими методологічними підходами. Вона активно брала участь у роботі спеціалізованих учених рад, демонструючи зразок наукової доброчесності, принципового й водночас доброзичливого підходу до оцінювання досліджень молодих учених. Завдяки багаторічній участі у складі спеціалізованих рад Київського національного університету імені Т. Шевченка, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України вона зробила значний внесок у становлення цілого покоління українських психологів. Її присутність на захистах дисертацій завжди створювала атмосферу високого інтелектуального рівня, щирої зацікавленості в науковому зростанні здобувачів і поваги до їхньої праці. Активна участь Елеонори Львівни в роботі наукових рад, конференцій, рецензуванні й опонуванні, а також її постійна підтримка професійних контактів із колегами з різних регіонів України свідчать про її широку наукову ерудицію, глибоку обізнаність у різних напрямках сучасної психології та вміння бачити перспективу

розвитку кожного дослідження. Елеонора Львівна поєднувала стратегічне мислення з уважністю до найдрібніших деталей, завдяки чому її зауваження завжди були влучними й конструктивними. Вона володіла рідкісним умінням помічати як сильні сторони роботи, так і ті аспекти, що потребували доопрацювання, водночас підтримуючи автора й спрямовуючи його на подальше вдосконалення. Тому для багатьох науковців, Елеонора Львівна Носенко залишила по собі приклад уважного, чесного й вимогливого науковця, який однаково поважає і зміст дослідження, і зусилля людини, що його створила.

Під керівництвом професора Е. Л. Носенко сформувалася потужна наукова школа, що поєднує різні напрями сучасної психології – від психофізіології та психолінгвістики до когнітивної, позитивної й педагогічної психології. Її учні й послідовники сьогодні працюють у вищих навчальних закладах і наукових установах України та за кордоном, продовжуючи розвивати започатковані нею підходи.

Елеонора Львівна завжди з повагою ставилася до наукових інтересів своїх аспірантів, підтримуючи їхню ініціативу й створюючи простір для самостійного вибору теми. Водночас вона вмěla м'яко спрямувати цей вибір у русло актуальних тенденцій психологічної науки, допомагаючи студентам і молодим дослідникам поєднати власні інтереси з потребами часу. Такий баланс академічної свободи й методологічної чіткості формував у її школі відповідальне, самостійне мислення та вміння бачити практичний сенс кожного дослідження.

Під науковим керівництвом професора Е. Л. Носенко було підготовлено майже три десятки кандидатів психологічних наук. Тематика дисертацій аспірантів охоплює проблеми емоційного інтелекту, пізнавальних процесів, міжособистісної взаємодії, педагогічної комунікації та розвитку особистості – що також свідчить про глибину й багатогранність її наукової спадщини.

Наукова школа, сформована під керівництвом професора Е. Л. Носенко, вирізнялася не лише тематичною широтою, а й цілісністю науково-

методологічного підходу. Її учні успадкували характерну для наставниці дослідницьку культуру – уважність до деталей, глибину теоретичного осмислення, орієнтацію на емпіричну перевірку гіпотез і практичну значущість результатів. У межах школи формувалися різні наукові напрями, які в сукупності відображають широкий спектр проблем сучасної психології – від психодіагностики до психології культури й особистісного розвитку.

Серед досліджень у галузі психодіагностики та оцінювання знань особливе місце посідають роботи Н. Д. Гребенюк і Т. М. Петренко. Дослідження Н. Д. Гребенюк були присвячені питанням валідності, надійності й стандартизації системи контролю знань у вищій школі. Учена розробила методичні засади побудови тестових і проєктивних завдань, що забезпечують об'єктивність оцінювання навчальних досягнень. Т. М. Петренко вивчала невербальні прояви поведінки як джерело інформації про індивідуально-психологічні особливості особистості [14]. У її роботах показано, як жести, міміка, інтонація та інші невербальні канали комунікації можуть бути використані для імпліцитної діагностики таких характеристик, як тривожність, упевненість чи схильність до маніпуляцій.

У напрямі психології навчання та розвитку комунікативних і когнітивних навичок вирізняються праці В. В. Гаркуші, І. М. Заярної, М. А. Салюк і Н. Ф. Шаркової. В. В. Гаркуша досліджував закономірності розвитку іншомовного спілкування у студентів, зокрема вплив мотиваційних і емоційних чинників на ефективність засвоєння мовних структур. Роботи І. М. Заярної та М. А. Салюк були зосереджені на формуванні когнітивних структур особистості, взаємозв'язку між когнітивними стилями, інтелектуальними стратегіями та успішністю навчальної діяльності. Вони зробили внесок у розвиток вітчизняної когнітивної психології, зокрема вивчаючи динаміку пізнавальних процесів у навчальному середовищі [2; 10]. Н. Ф. Шаркова досліджувала організаційно-психологічні умови ефективного навчання іноземної мови у дошкільних

зкладах, аналізуючи, як емоційний клімат, стиль педагогічної взаємодії та вікові особливості дітей впливають на процес оволодіння мовленням.

У галузі психофізіології та емоційної регуляції помітний внесок зробили А. О. Чугай, Н. В. Коврига та А. Г. Четверик-Бурчак. А. О. Чугай розробив інноваційні підходи до оцінки психоемоційного стану людини за акустичними параметрами спонтанного мовлення, що дало змогу поєднати лінгвістичні, психофізіологічні та когнітивні показники у вивченні емоцій. Н. В. Коврига досліджувала стресозахисні функції емоційного інтелекту, зокрема його роль у підтриманні психічної рівноваги, адаптації до професійного навантаження та запобіганні емоційному вигоранню [11]. У співавторстві з А. Г. Четверик-Бурчак вона проаналізувала механізми впливу емоційного інтелекту на ефективність життєдіяльності, довівши, що розвиток здатності до усвідомлення й регуляції емоцій підвищує стійкість особистості до стресу та сприяє психологічному благополуччю [15].

Вагомими для школи Е. Л. Носенко були й дослідження в галузі психології культури суспільства та особистості. Н. В. Фролова вивчала трансформацію системи ціннісних орієнтацій особистості на етапах суспільних змін, зокрема вплив соціально-економічних криз на переосмислення моральних і життєвих пріоритетів. Н. А. Маєвська аналізувала психологічні ознаки української культури, приділяючи увагу феномену національної ідентичності та механізмам її формування в сучасних умовах [12]. О. В. Бобир досліджувала загальнопсихологічні та вікові закономірності розвитку обдарованості, особливо інтелектуальної й художньо-творчої, акцентуючи на умовах її підтримки в освітньому середовищі. О. І. Глушко зосередила увагу на проблемі суб'єктної активності, розкриваючи її як інтегральну характеристику особистості, що визначає рівень саморегуляції, мотивації та здатності до самореалізації.

Ці дослідження, різні за змістом і методологією, об'єднує спільне інтелектуальне підґрунтя – орієнтація на розуміння людини як цілісної, активної та емоційно наповненої особистості. У цьому полягає спадкоємність і вплив

наукової школи професора Е. Л. Носенко, яка поєднала академічну глибину, експериментальну точність і гуманістичне бачення психології.

Важливою рисою її наукового стилю було вміння своєчасно помічати зміни у світовій науці та передбачати нові тенденції. Ще на початку 2000-х років Е. Л. Носенко відчула зрушення у психологічній парадигмі – перехід від домінування проблематики дезадаптації, стресу та криз до пошуку ресурсів розвитку, внутрішньої сили й психологічного благополуччя людини. Це стало підґрунтям її глибокого зацікавлення ідеями позитивної психології, яку вона розглядала не як моду, а як закономірний етап еволюції наукового знання.

Професорка не лише активно впроваджувала концепти позитивної психології у власні наукові дослідження, але й створила умови для їх поширення серед учнів і студентів. Під її керівництвом захищалися дисертації, присвячені проблемам життестійкості, оптимізму, емоційного інтелекту та психологічного благополуччя. Вона ініціювала включення відповідних тем до навчальних курсів, а також започаткувала дисципліни за вибором, що знайомили студентів із сучасними досягненнями позитивної психології. Разом зі своїми учнями та колегами Е.Л. Носенко послідовно формувала власну концепцію ресурсно-орієнтованого підходу в психології, поєднуючи емпіричну доказовість з гуманістичним баченням людини.

Особливу роль у науковій біографії Е. Л. Носенко відіграє І. Ф. Аршава, її докторантка.. Їхня спільна наукова діяльність охопила низку публікацій, що узгоджувалися з ідеями позитивної психології, – від дослідження емоційного інтелекту та стабільності до аналізу факторів суб'єктивного благополуччя, резильєнтності та психічного здоров'я. Ці роботи послідовно розвивали уявлення про емоційну стійкість як ключову умову адаптації й оптимального функціонування людини [3; 6; 8].

У межах дисертаційних досліджень учнів професорки також чітко простежується ресурсна, позитивно-психологічна орієнтація. Особлива увага приділялась ресурсам психологічного благополуччя та емоційної стабільності.

Так, О. О. Байєр, А. В. Сокур та О. Б. Опихайло досліджували роль почуття гумору й готовності до пробачення як внутрішніх ресурсів подолання життєвих ускладнень, наголошуючи на їхньому захисному та регулятивному значенні [9; 13]. О. М. Знанецька аналізувала зв'язок Я-концепції особистості з її психологічним благополуччям, показуючи, що позитивне самосприйняття є важливим чинником психічної рівноваги [1]. У цьому контексті важливу тему попередження професійного вигорання педагогів розкрила Н. В. Грисенко, досліджуючи роль позитивних цінностей і властивостей особистості у збереженні психологічного здоров'я та професійної мотивації [7].

Її праці цього періоду охоплюють широке коло тем, серед яких – емоційний і позитивний інтелект як предиктори якості життя, психологічні механізми прощення, гуманність як позитивна цінність, позитивні ресурси подолання життєвих ускладнень, а також розвиток позитивних цінностей у педагогічній діяльності. Ці надбання заклали підґрунтя для розуміння психологічного благополуччя як динамічного процесу, що ґрунтується на внутрішніх силах людини. Науковим результатом цієї роботи стала колективна монографія з дослідження ролі рівня сформованості диспозиційних та динамічних властивостей особистості у зумовленні якості життя, яка виграла на щорічному конкурсі на найкращу монографію, навчальний посібник, підручник, художню літературу і наукові праці у 2019 році й була написана Елеонорою Львівною разом із 5 її колишніми аспірантами, які на той час вже працювали доцентами кафедри, яку вона очолювала [16].

Поступово позитивна психологія стала не лише теоретичним орієнтиром, а й методологічною основою її наукової школи. Е. Л. Носенко, а також М. А. Салюк і І. Ф. Аршава, досліджували гуманізуючий потенціал сучасних технологій освіти, акцентуючи на створенні навчального середовища, яке сприяє розвитку емоційної зрілості, емпатії та самореалізації студентів [2]. У пізніших працях, таких як «Маршрути до щастя як особистісні ресурси якості життя» (2017), «Emotional and positive intelligence as precursors of the individual's quality

of life» (2019), «An integrated approach to assessing students' emotional stability under the COVID-19 pandemic» (2020) та «Перспективи впровадження логотерапії в освітні програми сучасних освітніх закладів» (2024), вона розвивала тему психологічних ресурсів, життєстійкості й пошуку сенсу як фундаменту здорової, зрілої особистості.

Таким чином, останній етап наукової діяльності професора Е. Л. Носенко позначився інтеграцією позитивної психології у дослідницьку та освітню практику. Елеонора Львівна не лише виявила тенденцію до зміни парадигми у сучасній психологічній науці, а й активно впроваджувала її – започаткувавши викладання дисциплін «Позитивна психологія» та «Теорія емоційного інтелекту», орієнтованих на розвиток сильних сторін, моральних чеснот і духовних смислів особистості. Саме цей внесок став важливою ланкою у формуванні сучасного гуманістично-позитивного напрямку української психології.

Життєвий і науковий шлях професора Е. Л. Носенко є взірцем самовідданості науці, людяності та високої культури дослідницької праці. Вона належала до тих рідкісних постатей, які не просто створюють школу – вони формують цілий науковий напрям і впливають на ментальність кількох поколінь психологів. Для Дніпровської психологічної спільноти ім'я Елеонори Львівни Носенко стало синонімом професіоналізму, глибини мислення та вимогливості до себе.

Наш Вчитель, Елеонора Львівна Носенко залишила після себе не лише сотні наукових праць, але й живу інтелектуальну спадщину – покоління дослідників, які мислять у дусі відкритості, доброчесності та поваги до людини. Її школа стала не просто науковим осередком, а спільнотою однодумців, об'єднаних гуманістичною ідеєю психології як науки про розвиток, сенс і гідність людського буття.

Література:

1. Аршава І. Ф., Знанецька О. М., Носенко Е. Л. *Позитивність образу Я і психологічне благополуччя особистості*: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2011. 246 с.
 2. Аршава І. Ф., Носенко Е.Л., Салюк М.А. *Гуманізуючий потенціал новітніх інформаційних технологій в освіті*: Монографія. Д.: Акцент ПП, 2013. 172 с.
 3. Аршава І. Ф., Носенко Е. Л. *Гуманізуючий потенціал новітніх інформаційних технологій в освіті*: монографія. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2013. 190 с.
 4. *Золоті кадри Alma mater*: нариси. Дніпро, 2013.
 5. *Науковці України. Еліта держави* [Електронний ресурс]. URL: https://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued2&id=737__ (дата звернення: 23.10.2025).
 6. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф. *Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості*. Дніпро: ДНУ, 2010. 305 с.
 7. Носенко Е. Л., Грисенко Н. В. *Новий підхід до дослідження “цінностей у дії”: переваги, досвід, застосування для вивчення чинників емоційного вигорання педагога*. Дніпро: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2012. 186 с.
 8. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф. *Теоретико-психологічні засади комп'ютерної діагностики емоційної стійкості людини*. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2006. 448 с.
 9. Носенко Е. Л., Зайва О. О. Походження, зміст та форми виявлення гумору як ресурсу психологічного подолання. *Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. Педагогіка і психологія*. Дніпро, 2004. № 7. С. 22–31.
 10. Носенко Е. Л., Заярна І. М. *Формування когнітивних структур особистості як проблема педагогічної психології*. Д.: Наука і освіта, 2002. 204 с.
 11. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. *Емоційний інтелект: концептуалізація поняття, основні функції*. Київ: Вища школа, 2003. 126 с.
 12. Носенко Е. Л., Маєвська Н. А. *Психологічні ознаки культури та напрямки їх змін в умовах соціально-економічних перетворень у країні*: монографія. Харків: Тарбут-Лаам, 2005. 203 с.
 13. Носенко Е. Л., Опихайло О. Б. *Почуття гумору як ознака доброчинності особистості та емоційна сила її характеру*: монографія. Київ: Освіта України, 2016. 189 с.
 14. Носенко Е.Л., Петренко Т.М. *Діагностика особистості засобами невербального спілкування*: моногр. К.: Вид-во «Освіта України», 2013. 191с.
 15. Носенко Е.Л., Четверик-Бурчак А.Г. *Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху*: моногр. К.: Вид-во «Освіта України», 2016.183 с.
 16. *Роль рівня сформованості диспозиційних та динамічних властивостей особистості у зумовленні якості життя*: моногр. / Е. Л. Носенко, О. О. Байєр, О. І. Глушко та ін. Дніпро: Ліра, 2019. 128 с.
-

References:

1. Arshava, I. F., Znanecka, O. M. & Nosenko, E. L. (2011). *Pozytyvnist obrazu Ya i psykholohichne blahopoluchchia osobystosti* [Positivity of Self-image and Psychological Well-being of Personality]. Dnipro: Innovatsiia [in Ukrainian].
2. Arshava, I. F., Nosenko, E. L. & Saliuk, M. A. (2013). *Humanizuiuchy potentsial novitnikh informatsiinykh tekhnolohii v osviti* [The Humanizing Potential of Modern Information Technologies in Education]. Dnipro: Aktsent PP [in Ukrainian].
3. Arshava, I. F. & Nosenko, E. L. (2013). *Humanizuiuchy potentsial novitnikh informatsiinykh tekhnolohii v osviti* [The Humanizing Potential of Modern Information Technologies in Education]. Dnipro: Aktsent PP [in Ukrainian].
4. *Zoloti kadry Alma mater* [Golden Staff of Alma Mater] (2013). Dnipro [in Ukrainian].
5. *Naukovtsi Ukrainy. Elita derzhavy* [Scholars of Ukraine. Elite of the State], available at: <https://logos-ukraine.com.ua/project/index.phpproject=nued2&id=737> (accessed 23 October 2025) [in Ukrainian].
6. Nosenko, E. L. & Arshava, I. F. (2010). *Suchasni napriamy zarubizhnoi psykholohii: psykholohiia osobystosti* [Modern Trends in Foreign Psychology: Psychology of Personality]. Dnipro: DNU [in Ukrainian].
7. Nosenko, E. L. & Hrysenko, N. V. (2012). *Novyi pidkhid do doslidzhennia "tsinnosti u dii": perevahy, dosvid, zastosuvannia dlia vyvchennia chynnykiv emotsiinoho vyhorannia pedahoha* [A New Approach to Studying "Values in Action": Advantages, Experience, and Application to Teacher Burnout Research]. Dnipro: Dnipropetrovsk National University Press [in Ukrainian].
8. Nosenko, E. L. & Arshava, I. F. (2006). *Teoretyko-psykholohichni zasady komp'uternoi diahnostyky emotsiinoi stiikosti liudyny* [Theoretical and Psychological Foundations of Computer Diagnostics of Emotional Stability]. Dnipro: DNU Publishing House [in Ukrainian].
9. Nosenko, E. L. & Zaiva, O. O. (2004). Pokhodzhennia, zmist ta formy vyivlennia humoru yak resursu psykholohichnoho podolannia [Origin, Content and Forms of Humour as a Resource of Psychological Coping]. *Visnyk Dnipropetrovsk University. Series Pedagogy and Psychology*, No. 7, pp. 22–31 [in Ukrainian].
10. Nosenko, E. L. & Zaiarna, I. M. *Formuvannia kohnityvnykh struktur osobystosti yak problema pedahohichnoi psykholohii* [Formation of Cognitive Structures of Personality as a Problem of Pedagogical Psychology]. *Visnyk Dnipropetrovsk University. Series: Pedagogy and Psychology* [in Ukrainian].
11. Nosenko, E. L. & Kovryha, N. V. (2003). *Emotsiinyi intelekt: kontseptualizatsiia poniattia, osnovni funksii* [Emotional Intelligence: Conceptualization and Main Functions]. Kyiv: Vyshcha Shkola [in Ukrainian].
12. Nosenko, E. L. & Maievska, N. A. (2005). *Psykholohichni oznaky kultury ta napriamky ikh zmin v umovakh sotsialno-ekonomichnykh peretvoren u kraini* [Psychological Features of Culture and Their Transformation in Conditions of Socio-Economic Change]. Kharkiv: Tarbut-Laam [in Ukrainian].

13. Nosenko, E. L. & Opykhailo, O. B. (2016). *Pochuttia humoru yak oznaka dobrochynnosti osobystosti ta emotsiina syla yii kharakteru* [Sense of Humour as a Sign of Virtue and the Emotional Strength of Character]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

14. Nosenko, E. L. & Petrenko, T. M. (2013). *Diahnostyka osobystosti zasobamy neverbalnoho spilkuvannia* [Diagnosis of Personality by Means of Nonverbal Communication]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

15. Nosenko, E. L. & Chetveryk-Burchak, A. H. (2016). *Emotsiinyi intelekt yak chynnyk dosiahnennia zhyttievoho uspiyku* [Emotional Intelligence as a Factor in Achieving Life Success]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

16. Nosenko, E. L., Bayer, O. O., Hlushko, O. I. et al. (2019). *Rol rivnia sformovanosti dyspozytsiinykh ta dynamichnykh vlastyvostei osobystosti u zumovlenni yakosti zhyttia* [The Role of Dispositional and Dynamic Personality Traits in Determining Quality of Life]. Dnipro: Lira [in Ukrainian].